

Két regény

BRASNYÓ ISTVÁN: SZOKOTT-E ŐSZ LENNI PARAGUAYBAN?

BORDÁS GYŐZŐ: FÜZFASÍP

A Forum Könyvkiadó újabb kiadványainak jegyzékében (l.: Híd, 1993/4) két regény szerepel: Brasnyó István *Szokott-e ősz lenni Paraguayban?* és Bordás Győző *Fűzfásíp* című alkotása. S bár költők, írók, esztéták vallják, hogy a művészi alkotómunkának nincs meghatározott ideje, s az egyes műfajok alakulástendenciáit sem határozhatják meg csak külső tényezők – a művészi érték nem műfaji, s főleg nem terjedelmi kérdés –, mégis minden jel arra utal, hogy a térségben zajló események befolyással vannak a vajdasági magyar prózairodalom alakulására, különösen azáltal, hogy nem kedveznek a nagyobb kompozíciójú alkotások – így a regény – létrejöttének. A visszaesés természetesen mennyiségi, de ez a kérdés már egy másik elemzés tárgya lehetne.

Az említett regények viszont, amelyek az elmúlt egy év során láttak napvilágot a Forum Kiadó gondozásában, mintha egymás ellentétéként jöttek volna létre, olyannyira különböző elvekre épülnek. Brasnyó Istvánnak ez ideig több tíz kötete jelent meg. A *Szokott-e ősz lenni Paraguayban?* a sokadik regénye. Brasnyó ugyanis – miként azt Bori Imre állapítja meg róla *A jugoszláviai magyar irodalom rövid történetében* – átmeneti formákhoz vonzódó író, így alkotói munkásságának felmérésekor sohasem lehetünk biztosak a számokban. Vele szemben Bordás Győző műfaji kísérletezés nélkül mutatkozott be új elbeszélőként a vajdasági magyar irodalomban; a *Fűzfásíp* az első megjelent regénye. A két mű közötti véletlen és végtelen eltérések azonban nem merülnek ki ennyiben. Belső világuk, törvényszerűségeik és elbeszélésszervező eljárásaik elemzése alapján azt mondhatjuk – bár szeretnénk elkerülni a merev kategorizálás, a formális besorolás csapdáját –, hogy a vajdasági magyar próza két egymástól legtávolabb eső vonulatának „termékeiről” van szó. Amíg Brasnyó a modern esszépróza eszközeit alkalmazza a regényírás folyamatában, s olvasóját – elmélyültséget és sokszor alkotói hozzáállást feltételező – intellektuális élményben részesíti, addig Bordás első regényénél, mely nagy ívű, könnyen értelmezhető mesével lepi meg a befogadót, nemigen jelent meg hagyományosabb magyar regény az utóbbi időszakban a Vajdaság területén.

A meghatározó formai különbségek mellett hasonlóságok is felfedhetők a két regényben. Ezek az azonosságok főleg az írói élmények, a megjelenített valóságanyag terén nyilvánvalóak. Azaz, mindkét regény kelet-közép-európai egysorsunk lényegét igyekszik kifejezni, erről tudósít, csak más eszközökkel, más átélésben.

*

Brasnyó István *Szokott-e ősz lenni Paraguayban?* című regényét a Híd közölte folytatásokban, még 1985-ben. Az elmúlt év végén végre könyv formájában is megjelent (a nyomda ördögének értéket nem, csak örömet csökkentő fintorával: hatalmas sajtóhibával a fedőlapján, amit a védőborító takar szerencsésen). „Valami áttörhetetlen lebegése a létezésnek” – állapítja meg belvilágáról a recenzens. Hisz mindaz, ami e regényben kifejezést nyer, amivel olvasóként szembesülünk, az a mindenkori emberi történések, a köznapi események végsőig letisztult és leegyszerűsített átélése; történet-

szilánkok, melyek azonban épp e lebontottságukban utalnak vissza leginkább eredetükre, s jelentik meg előttünk a térség valódi és szellemi határai közé zárt élet jellemzőit.

A regény paradoxona, hogy bár címében konkrét földrajzi fogalmat említ, valójában szó nem esik benne a dél-amerikai országról. Időtlen történései sem köthetők a felbukkanó helynevekhez, helyszínekhez, mert otthonosan ismerősek ugyan számunkra, mégsem konkrétságukban, hanem tudati megnyilvánulásuk, lecsapódásuk formájában vannak jelen a regénykompozíciót meghatározó asszociatív, hömpölygő gondolatmenetben. A cselekményességnek, a lineáris meseszövéseknek még a nyomai sem fedhetők fel e műben. Minderről – a létezés áttörhetetlen lebegéséről – egy névtelen (vagy alig megnevezhető) mesélő – valamiféle krónikása a bizonytalan létezés tragikumának – ad számot. Szinte az „időtlenesség pincéjéből” (a legtöbbet idézett metaforája ez a regénynek) szól ki, küldi fel számunkra döbbenetes tudását a világról, az életről, a mi világunkról, a mi életünkéről, melynek legfontosabb meghatározója a leromlás, a pusztulás, a le- és megvertség jegye. „...egyszersmind megverten érkezünk e helyre, s esetleges távozásunkkal tovább hurcoljuk a vereségünket” – fogalmazza meg az elbeszélő ezen érzés mibenlétét. Nem is csoda, hogy innét, a világnak eme istenverte szegletéből folytonosan elvágyódik az ember, így a Szokott-e ősz lenni Paraguayban? elvont szereplői, kik (bár korábbi műveinek nehezen körvonalazható alakjai) szinte névtelenül simulnak e létezési közegbe, csak gondolataik lényege, elvágyódásuk, meg hasonlásaik kapnak jelentőséget. S ha van valami értelme Paraguay említésének, akkor az csak ebben a kontextusban lehetséges. A dél-amerikai ország itt a vágyakozás célja, ismeretlenségében és elérhetetlenségében a mindenkori „más” világ jelképe, távolság, mely földhözragadtságunkból repít bennünket messzire.

Brasnyó István *Szokott-e ősz lenni Paraguayban?* című regényének olvasása, megismerése, esetleges elemzése igen nagy feladatot ró a befogadóra, hisz olyan modern alkotás, mely nemcsak a műformálás hagyományos eszközeit kerüli el, de a lehető legkevesebb, sőt lehetetlenül kevés fogódzót nyújt a befogadó számára a művel való kapcsolatteremtéshez. Pedig a ma intellektuálisnak nevezett prózatípus teljességéhez, műként való létezéséhez is szükség van az olvasóra: befogadói átélésére, közreműködésére. Mindez igen nagy szabadságot jelent számára, ugyanakkor alkotói hozzáállást és magasfokú asszociatív érzékenységet feltételez. Probléma csak akkor adódik, amikor az író belső, személyes indíttatású élményeiben az olvasó nem talál előzetes tudása, valós és intellektuális élményei alapján megfejthetőt, átélhetőt. Ilyenkor lesz a mű „öntörvényű”, amely meghatározás Brasnyó korábbi és újabb műveire is sokszor ráillenek. Persze mindez nem azt jelenti, hogy olvashatatlan művekkel állunk szemben. A mű kitapintható részletei, a brasnyói regényvilágról szerzett előzetes tapasztalataink és saját élményeink alapján létrehozzuk a magunk olvasati verzióit. Így lesz a Szokott-e ősz lenni Paraguayban? c. regénynek megannyi különböző olvasata. Ami nem okvetlenül baj.

*

Bordás Győző *Fűzfasíp* című regényének kerettörténete van. Hogy e keretnek csak a fele, a kezdő része olvasható e könyvben, az csak akkor nem furcsa és értelmetlen, ha tudjuk, hogy a Fűzfasíp egy készülő trilógia része, s a folytatása a *Híd* aktuális számaiban követhető *Csukódó zsilipek* címen. De más funkciója is van ennek a fél keretnek. Az elbeszélő kettős utazást tesz benne; egy térbeli valóságot és egy időbeli

irrealisat. Először Zágrábba megy, ahol „gyermekkorra Bellájával” találkozik, akinek nem elhanyagolható köze van a regénybeli történethez: a családjáról van szó benne. Ugyanott egy felvétel is előkerül a családról, s a fénykép különös sajátága révén, már-mint, hogy az idő menetéből szakít ki egy pillanatot, időben is nagy utat tesz meg visszafelé. Ugyanezzel az olvasót is átrendíti a reálisból a regényidőbe.

Regényében Bordás Győző a századelő világát, hangulatát varázsolja elénk rendkívüli szuggesztivitással. Ű.-ba, egy jellegzetes (félparaszti-félurbánus) bácskai kisvárosba kalauzol bennünket. Dátumszerűen meghatározott időszakot állít elénk: 1910. augusztus 22-én érkezik meg Sauer Jakab földrajz-természettan szakos tanár a városba, s a regény utolsó mondata 1914. június 28-áról ad számot. A nagyvilágban zajló történések, az utolsó békeévek eseményei persze távol esnek Ű.-tól, de híreiktől korántsem mentesek napjai. A készülődő háború előszele a helybeliek életét is átjárja. Az alaphelyzetet, melybe Sauer Jakab, a regény főhőse kerül tanulmányai befejezését követően, Székely igazgató foglalja össze találóan a gimnáziumban, abban az épületben, mely a regény cselekményének központi helyszíne. „A diákok több mint a fele német, de ön magyar nyelven fogja őket tanítani. S közben nagyon toleráns lesz minden gyerekek szemben. Remélem, ehhez lesz elég tapintata. A német az ön számára nem gond, a magyar sem, természetesen, de ahhoz, hogy minden diákot meg tudjon érteni, meg kell tanulnia szerbül, tótul és ruténul. A gyerekek anyanyelvükön gondolkoznak, és önnek az is a dolga, hogy ezt fejlessze bennük és kifejlessze. Ezt az egyetemen nem tanították, tudom, ezt itt fogja megtanulni. A tudást meg kell követelni, itt nincs pardon, de mindenki gondolkozhat és beszélhet az anyanyelvén.” A soknyelvű közösség életét a gimnázium mellett a várost átszelő csatorna határozza meg meg: mint Majtényi Mihály regényeiben, az *Élő vízben* és a *Császár csatornájában*. Ugyanarról a csatornáról van szó, mely a történelem meghatározott szakaszaiban különös jelentőséget nyer a két partján élő emberek életében, de mindennapjaikban is szereppel bír: vele együtt, vele kapcsolatban zajlik az életük.

Mínt hogy egy tipikusan hagyományos eszközökkel felépített regényről van szó, a hősei is ilyenek. Pichler Józsefben – nevének hangalakja is sugallja – Pechán József festőművészre ismerhetünk, de felbukkan a regényben Molter Károly író is Maléter néven. Szárits János repülő bementőt tart a városban, mi ugyanolyan szenzációt kelt, mint Bosnyák Ernő vándormozija, s remek epizódjai a regénynek. Sauer Jakab azonban fiktív alak, jellegzetesen század eleji, a világ jelenségei, a művészetek és a technika vívmányai iránt érzékeny, fogékony ember. Alakja többek jellemvonásait sűríti, így sokkal igazabbra és életesebbre sikeredett, mint Pichler vagy Maléter, kiknek létező személy volt a „mintájuk”, s ami megkötötte az író fantáziáját. Mellettük a hajdani kisvárosi polgárság jellegzetes-színes kis tablója tárul elénk. Rajta Kochán Alice úrnővel, s lányával, az anyja szépsége miatt frusztrált Flórával, Kovács doktorral, Wagner jegyzővel, Vécsei mérnökkel, Székely iskolaigazgatóval, a gyáros Weisékkel és Baloghékkal együtt képez teljes képet Wili, a falu bolondja. Sauer ebben a tarka környezetben kezd pályája építgetéséhez, de nem tekinti Ű.-t végső állomáshelyének, elvagyódik innen, mert – akár a többiek – lehetőségeiben korlátozottnak érzi magát a sáros-poros, az „igaz” élettől messze eső kisvárosban. Különösen Pichler festőművész rí ki bohémságával és művészetével a többiek közül; a fővárosban keresi sikerét, bár munkájához a „helyi színek” egyedi hatására van szüksége mindenekelőtt. Érdekes részletei a regénynek a művész boszniai kirándulását bemutatók, s azok, amelyekben egy-egy festmény keletkezéséről ad számot az író, azaz az elbeszélő.

A fűzfa egyébként a regény egyik fel-felbukkanó szimbóluma, mert amellett, hogy a vidéken „csak fűből van több, mint fűzfából”, s a „fűzfák szerelmesének” tanítványait is ez a növény fogja leginkább emlékeztetni a tanulóévekre – minthogy az érettségi ajándékuk is ez: Pichler készítette fűzfa reprodukció; a fűzfasíp olyan hangszer, mely gyenge hangjával inkább mély érzelmeket, mintsem harsona-indulatokat fejez ki. Mint amilyen a vidéki ember élete, hangja...

Tartalmaiban hihetetlenül gazdag, jól komponált regény Bordás alkotása. Egy – legalábbis e térségből – végérvényesen eltűnt életforma regénye, a polgári életvitel. Sokan emiatt olvassák igen nagy nosztalgiával. Ű. ma is lokalizálható város, de korántsem az, amilyenek a Bordás-regényben látjuk. Csatornáját iparnegyede tette tönkre, lakossága is más, hisz errefelé évtizedekig tűzzel-vassal irtották, ami polgári gyökerekre utalt. Ugyanakkor művészregény-jellemzői is vannak a Fűzfasípnak éppúgy, mint művelődéstörténeti aspektusai. Hogy a mai modern beállítottságú olvasó is talál benne átélhető, érdeklődésének megfelelő, az azzal magyarázható, hogy a kompozíció helyett a hősök lelkesége, magatartása mutat olyan intellektuális vonatkozásokat, melyek a mai értelmiséget is foglalkoztatják. Jellegzetes helyi (közép-bácskai) színeket mutat meg és mutat fel ez a regény, ugyanakkor általános érvényű dilemmákat szólaltat meg, miért is nemcsak a vajdasági magyar irodalom jelentős kiadványa, hanem az egész magyar nyelvterületen érdeklődésre számot tartó. Érdemes a folytatását is elolvasni! (*Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1992.*)

Bence Erika

